

*Стаднік Ірина Василівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії, історії держави і права
та філософії права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Статтю присвячено дослідженню актуальних питань верховенства права в контексті юридичної аксіології. Необхідність докорінних змін у державно-правовій організації життя суспільства вимагає не лише інституційно-функціональних перетворень у державі, а і трансформації правової свідомості, подолання різних форм її деформації, формування високого рівня правової культури, що є неможливим без забезпечення реального верховенства права, впровадження його в правову систему суспільства в якості не лише принципу, а і загальнолюдської цінності. Метою статті є конкретизація сутності верховенства як загальнолюдської цінності, а також обґрунтування основних шляхів його утвердження в цій якості в правовій системі суспільства. Проведено аналіз основних підходів до визначення природи та сутності цінності. Конкретизовано зміст інструментальної (зовнішньої) цінності верховенства права як його здатності виступати засобом утвердження інших загальнолюдських цінностей (зокрема прав і свобод людини, демократії), а також досягнення стратегічної мети розвитку суспільства і держави, перетворення останньої на демократичну, соціальну, правову, та уточнено, що її реалізація вимагає визначення всіх його складників і розробки чітких критеріїв оцінки його стану та ефективності як відповідної системи засобів. Визначено, що верховенство права виступає як проміжна мета, без досягнення якої неможливо забезпечити бажаний стан розвитку особистості, суспільства, держави. Зроблено висновок, що соціальна цінність верховенства права зумовлюється його здатністю сприяти створенню середовища свободи, в якому на перший план виходить людина, її права, інтереси, потреби, а держава позбавляється певних переваг влади, які так чи інакше використовуються на політичній арені. Доведено необхідність аналізу верховенства права не як теорії (доктрини), а як пануючої в суспільстві ідеології, або навіть відповідного рівня розвитку правової культури суспільства.

Ключові слова: верховенство права, цінність, інструментальна цінність, соціальна цінність, ідеологія, культура.

Being democratic is not enough, a majority cannot turn what is wrong into right. In order to be considered truly free, countries must also have a deep love of liberty and an abiding respect for the rule of law.

Margaret Thatcher [1]

Постановка проблеми. Фундаментальними та невід’ємними цінностями сучасного цивілізованого світу визнаються права і свободи людини, демократія та верховенство права, що знайшло закріплення в багатьох міжнародно-правових документах, зокрема в Договорі про Європейський Союз [2], Північноатлантичному договорі [3] та інших. Зі свого боку Конституція України [4] закріпила незворотність європейського та євроатлантичного курсу держави, що зумовлює

необхідність докорінних змін у державно-правовій організації життя суспільства, приведення її у відповідність до стандартів цих організацій. Останнє вимагає не лише інституційно-функціональних перетворень у державі, а і трансформації правової свідомості, подолання різних форм її деформації, формування високого рівня правової культури, що є неможливим без вирішення одного з найскладніших та найпринциповіших завдань, а саме забезпечення реального верховенства права, впровадження його в правову систему суспільства як особливого феномена, «який дозволяє поєднати формальну раціональність системи правових нормативів із ціннісною раціональністю фундаментальних засад буття права» [5, с. 207]. Водночас слід зважати на те, що право «функціонує в глибинах життя, рухається у часі і змінюється разом з ним», внаслідок чого зазнають змін і ті «вічні» цінності, які знаходять своє втілення в його змісті: ідеали справедливості, свободи, рівності [6, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти верховенства права неодноразово досліджувалися в науковій літературі, зокрема в роботах Т. Р. С. Аллана, В. Горбань, А. Дайсі, В. Михайленка, Р. Падалки, Т. М. Скенлона, Б. Таманаги, Л. Л. Фуллера та інших. Безпосередньо аналізу верховенства права в контексті правової аксіології присвятили свої роботи С. Головатий, К. Горобець, Р. Дворкін, С. Йоргенсен, М. Крігер, Ю. Оборотов, П. Рабінович та інші. Однак проведені дослідження вказаних та багатьох інших авторів не вичерпують зазначеної проблематики, оскільки зміни в сутнісних характеристиках верховенства права, виявлення його нових граней актуалізують необхідність додаткового осмислення його цінності для людини, суспільства, держави. Наведене підтверджує актуальність теми цього дослідження, що й зумовило її вибір.

Постановка завдання. Метою статті є конкретизація сутності верховенства як загальнолюдської цінності, а також обґрунтування основних шляхів його утвердження в цій якості в правовій системі суспільства.

Виклад основного матеріалу. З позиції філософії цінність являє собою «термін, що позначає належне та бажане, на відміну від реального, дійсного», для характеристики чого слугує категорія істини. Водночас наголошується, що з'ясування поняття реальності та істини не дає відповіді на питання: «Що таке цінність?» [7, с. 707]. Відповідно під моральними цінностями розуміються: «1) осмислені моральною свідомістю, етично обґрунтовані належні добродетності й відповідні їм норми поведінки (мудрість, мужність, толерантність, вірність, правдивість, щирість та ін.); 2) узагальнений зміст основних етичних понять (добро і зло, справедливість, щастя, гідність, честь, обов'язок тощо) і принципів (альтруїзм, гуманізм, благоговіння перед життям та ін.); 3) безпосередньо значимі для людини універсальні зразки, вимоги, ідеали моралі, які мають самостійний статус, схвалюються суспільною думкою, знаходять втілення в праві,

релігії, мистецтві, філософії» [7, с. 708]. Суспільна значимість цієї проблематики зумовила формування окремого наукового напрямку – аксіології (від грец. *axios* – цінність, вартість; *logos* – слово, поняття, наука) або теорії цінностей, – завданням якого є з'ясування якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольняти потреби, інтереси і бажання людей [7, с. 14]. За своєю суттю аксіологія являє собою філософське дослідження добра або <https://www.britannica.com/topic/value-philosophy> цінності в найширшому розумінні цих термінів, значення якого виражається, по-перше, у значному розширенні значення категорії «цінність» і, по-друге, в забезпеченні відповідної уніфікації для вивчення різноманітних питань (економічних, моральних, естетичних, правових і навіть логічних), які часто розглядалися у відносній ізоляції. Водночас виокремлюється інструментальна (те, що добре як засіб) і внутрішня (те, що добре як мета) цінність [8].

Відсутність єдності щодо змісту дефініції «цінність», на думку окремих авторів, зумовлюється «розбіжністю в таких позиціях: а) ототожнення цінностей з об'єктивно існуючими феноменами культурного простору в протиставленні визнання цінностей в якості характеристики, що пов'язана з оцінною діяльністю суб'єкта; б) визнання в якості цінностей особливих абстрактних сутностей в протиставленні їх трактування як предметів, значимих для суб'єкта та задовольняючих його потреби; в) віднесення цінностей до індивідуальної реальності, значимої лише для суб'єкта, що переживає її, у протиставленні існування цінностей у формі надіндивідуальної реальності» [9, с. 35]. Фактично ж ідеться про дві групи концепцій: об'єктивістську та суб'єктивістську, які по-різному пояснюють природу та зміст цінностей. Основу першої концепції складає намагання «з'ясувати сенс «справжньої цінності», довести, що далеко не завжди те, що особистість цінує, вартє поціновування (проблема хибних цінностей), тоді як друга спирається розуміння цінностей як певних смисложиттєвих орієнтирів, «які є результатом осягнення людиною соціальної реальності і спрямовують її існування в цій реальності (індивідуально-психічні переживання людини)» [10, с. 105].

З іншого боку, зазначається, що «специфіка цінностей, їх прояв і функціонування в суспільстві визначаються не суб'єктно-об'єктивними, а передусім і саме, міжсуб'єктивними стосунками, та в них же, у свою чергу, цінності реалізуються». Ставлення ж «суб'єкта до об'єкта з точки зору його значущості визначають специфіку оцінки, а не цінності», що дає змогу чітко розрізнити поняття оцінки (суб'єктно-об'єктивної взаємодії) та цінності (як фіксації найбільш загальних типів відносин між суб'єктами будь-якого рівня, що виконує зворотну нормативно-регулюючу роль у суспільстві) [9, с. 38]. Представляється, що всі ці положення необхідно враховувати в процесі аналізу та визначення верховенства права як загальнолюдської цінності.

Відправною точкою на цьому шляху можна вважати позицію М. Крігера, який підкреслює, що «верховенство права – не природне явище, як дерево, що просто чекає на свій науковий опис, або навіть створена людиною річ, як правова норма у збірнику законодавства, яку можна ідентифікувати, вказуючи на неї. Говорити про нього означає характеризувати певний стан речей у світі, до якого, вважається, право робить свій внесок, хоча воно інколи не робить цього саме по собі. Прагнення ідеалу реалізоване лише тією мірою, наскільки виконано певні завдання чи досягнуто ціль права. ... верховенство права також має прихильників, ... які міркують про нього ціннісно, як про ідеал права. Якщо ми цінуємо цей ідеал, ми мусимо, звичайно, віднайти, що потрібно для його створення. ... Без низки принципів відбору, хай навіть мовчазних, ми не зможемо зібрати до купи юридичні шматочки і частки, що перебувають «ззовні» щодо сутності й визнаються як верховенство права. ... Як певне суспільне досягнення ... воно існує у добрій формі чи є діючим настільки, наскільки певний різновид суспільно важливого стану справ втілений у життя. ... для того, щоб зрозуміти, чого вимагає верховенство права, нам слід розпочинати радше з його суті, ніж, що більш поширено, з перерахування нібито визначених юридично-інституційних рис» [11, с. 325–326]. Погодження загалом із зазначеним підходом не виключає незгоди в питаннях певного протиставлення суті та юридично-інституційних характеристик верховенства, оскільки між ними існує нерозривний зв'язок, що найбільш яскраво проявляється в різниці між вузьким (формальним) та широким (сутнісним) підходами до визначення верховенства права. Водночас слід визнати, що юридичні дослідження як у теоретичній, так і у практичній площинах значною мірою зосереджуються на структурно-функціональній характеристиці верховенства права, намагаючись виробити чіткі критерії його оцінки. Яскравими прикладами такого підходу може слугувати позиція Європейської комісії «За демократію через право» (далі – Венеційська комісія), яка до числа обов'язкових «інгредієнтів» верховенства права включає такі: (1) доступність закону (в тому значенні, що закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним); (2) питання юридичних прав мають бути вирішені нормами права, а не на основі дискреції; (3) рівність перед законом; (4) влада має здійснюватися у правомірний, справедливий та розумний спосіб; (5) права людини мають бути захищені; (6) мають бути забезпечені засоби для розв'язання спорів без надмірних матеріальних витрат чи надмірної тривалості; (7) суд має бути справедливим; (8) дотримання державою як її міжнародно-правових обов'язків, так і тих, що обумовлені національним правом (п. 37 Доповіді «Верховенство права») [12], або позиція World Justice Project, згідно з якою верховенство права – це міцна система законів, установ, норм і зобов'язань громади, яка забезпечує: (1) підзвітність (відповідальність уряду та приватних

осіб відповідно до закону); (2) справедливість закону (закон є чітким, оприлюдненим, стабільним і рівномірно застосовується; він забезпечує права людини, а також майнові, договірні та процесуальні права); (3) відкритий уряд (процеси, за допомогою яких закон ухвалюється, виконується, приймається рішення та виконується, є доступними, справедливими та ефективними); (4) доступне та неупереджене правосуддя (правосуддя здійснюється своєчасно компетентними, етичними й незалежними представниками та нейтральними особами, які є доступними, мають відповідні ресурси та відображають структуру громад, які вони обслуговують) [13].

Беззаперечно, кожен із цих складників верховенства права впливає на визначення його суті як соціального явища і потребує не лише формального закріплення на нормативному рівні, а фактичного втілення на практиці. Водночас цілком обґрунтованим видається висновок, що кожен із цих «інгредієнтів» сам по собі не може розглядатися в якості стратегічної мети, а виступає лише необхідним засобом утвердження верховенства права в суспільстві. Однак чи саме верховенство права може розглядатися як мета? На думку того ж М. Крігера, «верховенство права слід розглядати не як завжди необхідний наріжний камінь політики приборкання влади, стосовно якої усі інші заходи є похідними або додатковими, а як одне з різноманітних знарядь, у деяких обставинах і відношеннях ... надзвичайно важливе, але з точки зору успішності залежне від багатьох речей, і, можливо, не більш важливе для досягнення названої вище цілі, ніж інші». Водночас він зауважує, що «це не робить верховенство права неважливим, проте дає змогу побачити його важливість у перспективі, віддаючи належне іншим феноменам, які можна залучити задля досягнення відповідних цілей, і утримує нас від повторення модної всюдисущої мантри, що загрожує затиранням тих справді цінних завдань, заради яких колись розпочалась боротьба за верховенство права, а також перетворенням верховенства права на зброю у досягненні фактично будь-яких цілей» [11, с. 345]. Зрозуміло, що такий підхід зосереджується на інструментальній цінності верховенства права як засобу досягнення загальної (перспективної, стратегічної) мети розвитку суспільства. Визнаючи обґрунтованість запропонованого підходу, необхідно вказати на його обмеженість, оскільки поза увагою залишаються інші аспекти цінності верховенства права. Одночасно представляється логічним, що верховенство права виступає в якості певної проміжної мети, що, з одного боку, запобігає його фетишизації в якості самоцілі, а з іншого боку, – виводить на новий рівень аналіз його цінності.

Через це викликає зацікавленість позиція В. Шредера, який розглядає цінність як мета-юридичний термін та робить висновок, що цінності повинні, поза межами правових норм, направляти людину в ситуаціях прийняття рішень до

етично «правильної» поведінки, тобто вони формулюють загальні міркування, на основі яких один стан речей оголошується кращим відносно іншого стану речей. На його думку, цінності як моральні стратегії функціонують лише на основі консенсусу щодо їх відповідного набору та змісту, який, однак, не можна прийняти та реалізувати в будь-який момент часу. Стосовно верховенства права це проявляється в такому: 1) як цінність, що закріплена в юридичних текстах, воно перетворюється на доктринальний принцип, яким повинні керуватися особи при структуруванні правового порядку; 2) як етична, надпозитивна норма воно виконує орієнтаційну та впорядковувальну функцію, тобто має характер розбудови ідентичності та створення легітимності; 3) воно має юридичну та етичну подвійну природу, оскільки правові норми конкретизують його та перетворюють із системи суспільства в систему права [14, с. 110–112]. Останнє, беззаперечно, свідчить про подвійний характер верховенства права, яке одночасно виступає в якості соціальної цінності та принципу права.

Ще більш яскраво цей дуалізм проявляється у взаємодії верховенства права з іншими загальнолюдськими цінностями, а саме з правами та свободами людини і демократією. У зазначеній тріаді, безумовно, найвищою соціальною цінністю виступають права і свободи людини, які, як універсальний ідеал, наповнюють відповідним змістом ідеї справедливості, гуманізму, рівності перед законом. І забезпечити їх реалізацію, охорону та захист лише за допомогою демократичних процедур неможливо, оскільки останні не можуть стовідсотково гарантувати прийняття справедливих (правових за своїм змістом) законів та рішень. Без реального верховенства права демократичні інструменти і процедури можуть використовуватися всупереч правам і свободам людини, не лише знецінюючи цим роль демократії, а і породжуючи зневіру суспільства в системі цінностей, спотворюючи їх зміст і функціональне призначення. Зі свого боку, запобігання фетишизації верховенства права сприяє визнанню, що «жодна система норм, якою б досконалою вона не була за формою, не може претендувати на статус права, якщо вона не забезпечує свободу і рівність через створення досконалої системи гарантування та захисту прав людини і громадянина». Отже, між верховенством права та правами і свободами людини існує нерозривний зв'язок, який проявляється в такому: 1) «дійсне забезпечення свободи людини можливе виключно за умови втілення верховенства права в життя суспільства не на рівні декларації, а як дієвого принципу організації та функціонування державно-правової організації суспільства»; 2) «рівень верховенства права в суспільстві визначається насамперед реальністю (а не задекларованістю) свободи людини» [15, с. 71].

Зв'язок між верховенством права та демократією вибудовується насамперед у площині обмеження свавілля держави та законодавчого обмеження дискрецій-

них повноважень державних органів. На це, зокрема, вказує Венеційська комісія, з позиції якої неприборканість виконавчої влади під час реалізації нею дискреційних повноважень та/або здійснення повноважень у спосіб, що призводить до виразно несправедливих, необґрунтованих, нерозумних або деспотичних (тобто таких, що суперечать самій природі права) рішень, є порушенням верховенства права. Тому з метою захисту від свавілля акти права мають вказувати на обсяг будь-якого з дискреційних повноважень (п. 64, 65 Rule of Law Checklist) [16]. І хоча забезпечити реальне (а не формальне) верховенство права в умовах відсутності демократії неможливо, саме існування останньої вимагає сформованості дієвої системи всіх елементів Rule of Law як «принципу управління, згідно з яким усі особи, установи та структури, державні і приватні, в тому числі сама держава, функціонують під дією законів, які були публічно прийняті, повністю виконуються та незалежно реалізуються судовими органами і які сумісні з міжнародними нормами та стандартами у сфері прав людини. Для цього також необхідні заходи, які забезпечують дотримання принципів примату права, рівності перед законом, відповідальності перед законом, неупередженого застосування законів, розподілу влади, участі у прийнятті рішень, правової визначеності, недопущення свавілля та процесуальної і правової транспарентності» [17]. З огляду на таке розуміння можна припустити, що цінність верховенства права зумовлюється його всеосяжним характером, який, на думку О. О. Томкіної, виражається в поширенні «його дії на будь-які сфери діяльності держави, включно й законотворчість. У цій сфері дія принципу верховенства права спрямована на прийняття відповідно до регламентованої процедури правових законів, зміст і цілі яких визначаються правами людини. Це зобов'язує державу визнавати їх як атрибутивні властивості особистості, дотримуватися та захищати права і свободи. Останні є тими межами публічної влади та її розсуду, які не можуть бути нею подолані без ризику втрати своєї легітимності» [1817, с. 118]. Однак за таких умов на перший план висуваються характеристики верховенства права як засобу утвердження прав і свобод людини та демократії, і, як наслідок, досягнення стратегічної мети у вигляді побудови демократичної, соціальної, правової держави (ст. 1 Конституції України), що зайвий раз підкреслює його інструментальну цінність.

У контексті ж визначення соціальної цінності представляються такими, що заслуговують на увагу, характеристики верховенства права як:

1) нормативної та інституційної основи європейської сучасної держави, яка на основі індивідуалістичної філософії (що є одночасно наслідком політичного песимізму і нормативного оптимізму) і через процеси розподілу та диференціації влади доручає правовій системі основне завдання захисту громадянських і політичних прав, тим самим задля досягнення цієї мети протидіючи схильно-

сті політичної влади до сваволі та зловживання своїми повноваженнями [19, с. 29–30];

2) ідеологічної парадигми цивілізованої держави, яка виступає в якості ідеальної моделі взаємодії права та держави, що формується на основі загального сприйняття членами суспільства базових правових цінностей та фундаментальних знань з метою забезпечення обмеження державної влади, захисту прав і свобод людини від свавільного втручання держави (її органів) на основі законності та справедливості [20, с. 21].

Цікавість зазначених позицій у контексті заявленої теми дослідження полягає в їх концентрації не лише на інструментальних властивостях верховенства права, а і на його характеристиці як певного світогляду, ядром якого є «образ людини як самодостатнього індивіда, цінність свободи та автономії якого є пріоритетною, а тому для нього характерне прагнення до балансу між скептицизмом стосовно влади (її «десакралізація») і вірою в можливість нормативного регулювання розв'язання суспільних проблем» [21, с. 33]. Таке розуміння робить цілком логічним припущення про необхідність формування відповідної культури верховенства права, що охоплює своїм змістом, зокрема, ціннісні орієнтації та стійкі правові установки на правомірну поведінку. На думку Ф. Дж. Фонсеки (F. J. Fonseca) верховенство права як суто юридичне поняття є порожнім, і для того, щоб бути ефективною основою розвитку суспільства, воно повинно супроводжуватися узагальненою практикою юридичних принципів у громаді. Він вважає, що забезпечити це можливо на основі копулятивної концепції, ядро якої утворює біном верховенства права / правової культури, зміцнення якого живить добродієсне коло, що веде до покращення людського розвитку та, зі свого боку, сприяє покращенню співіснування між членами спільноти [22, с. 241, 245]. І хоча радикалізм такого підходу в частині позбавлення верховенства права власного змісту викликає заперечення, слід визнати, що соціальна цінність цього феномену зумовлюється рівнем розвитку правової свідомості та правової культури як особистості (конкретного носія), так і суспільства загалом.

Обґрунтовані свого часу висновки щодо співвідношення правової культури та верховенства права [23] потребують певного уточнення в контексті визначення соціальної цінності останнього. Представляється, що верховенство права повинно розглядатися не лише як складник правової культури (в широкому розумінні) або результат її розвитку (в вузькому розумінні), а і як певна ідеологія (сукупність світоглядних установок, що панують у суспільстві) або більше (як певний рівень розвитку культури суспільства, що характеризує його якісний стан у конкретний історичний період). Як зауважив С. Йоргенсен (S. Jørgensen), у разі конфлікту між теорією та реальністю, теорія поступатиметься; у разі конфлікту між ідеологією та дійсністю реальність змушена буде поступитися [24,

с. 14–15]. І для того, щоб дійсність «поступилася» перед верховенством права, необхідно його панування в суспільстві не просто на рівні доктрини (теорії), яка дуже часто сприймається суспільством як дещо відірване від соціальної дійсності, а саме на рівні ідеології та відповідної культури, яка б забезпечувала повагу до загальнолюдських цінностей, їх закріплення *de jure* та утвердження *de facto*. Сприйняття верховенства права як рівня розвитку правової культури не виключає його інструментальної цінності, а лише розширює його можливості в частині впливу на соціальні перетворення. І тут слід пригадати доволі влучний вислів П. Ф. Друкера (P. F. Drucker), що культура їсть стратегію на сніданок (*Kultur isst Strategie zum Frühstück*), що, на думку М. Дрюса (M. Drews), означає: будь-яка найкраща стратегія нічого не варта, якщо культура їй не відповідає, а команда їй не сприймає та не підтримує [25].

Висновки. Отже, проведений аналіз дав змогу узагальнити основні підходи до визначення сутності верховенства як загальнолюдської цінності, що зумовило такі висновки. По-перше, верховенство права має інструментальну (зовнішню) цінність, яка проявляється в його здатності виступати засобом утвердження інших загальнолюдських цінностей (зокрема прав і свобод людини, демократії), а також досягнення стратегічної мети розвитку суспільства і держави, перетворення останньої на демократичну, соціальну, правову. Реалізація інструментальної цінності верховенства права вимагає визначення всіх його складників та розробки чітких критеріїв оцінки його стану й ефективності як відповідної системи засобів. По-друге, визначення внутрішньої цінності верховенства права повинно супроводжуватися визнанням, що воно виступає радше як проміжна мета, без досягнення якої неможливо забезпечити бажаний стан розвитку особистості, суспільства, держави. По-третє, соціальна цінність верховенства права зумовлюється його здатністю сприяти створенню середовища свободи, в якому на перший план виходить людина, її права, інтереси, потреби, а держава позбавляється певних переваг влади, які так чи інакше використовуються на політичній арені. А це потребує зміни ставлення до самого верховенства права, перетворення його з теорії на пануючу в суспільстві ідеологію, або навіть на відповідний рівень розвитку правової культури суспільства. Представляється, що ці попередні висновки можуть стати предметом подальшого обговорення в процесі дослідження аксіологічних властивостей верховенства права.

Список використаних джерел

1. Thatcher M. (n. d.). AZQuotes.com. Retrieved May 26, 2023, *from AZQuotes.com*. URL: <https://www.azquotes.com/quote/463710>
2. Treaty on European Union: Maastricht, 07 February 1992. URL: https://europa.eu/european-union/sites/default/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf
3. The North Atlantic Treaty. Washington D. C. 4 April 1949. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm

4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1 (спеціальний випуск). С. 15. Ст. 2598 (із змінами).
5. Горобець К. В. Верховенство права як ціннісно-нормативний феномен. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 207–214.
6. Козюбра М. І. Праворозуміння: плюралізм підходів і єдність поняття. Чи можливо це? *Про українське право: часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. 2011–2012. Чис. VI–VII. С. 6–21.
7. Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
8. Britannica T. Editors of Encyclopaedia. «Axiology». *Encyclopedia Britannica*, June 10, 2015. URL: <https://www.britannica.com/topic/axiology>
9. Онтологія, аксіологія, антропологія, гносеологія філософсько-правових вчень: навчальний посібник / за заг. ред. В. В. Кузьменка. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2015. 246 с.
10. Дьоміна О. С. Політичні цінності та їх сутність. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2014. Спец. вип. С. 105–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2014_Spets.vip_20
11. Крігер М. Чому верховенство права є надто важливим, щоб лишити його юристам. *Філософія права і загальна теорія права*. 2014. № 1–2. С. 323–349.
12. Верховенство права: Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року) / переклад на українську мову С. Головатого (за підтримки Американської агенції з міжнародного розвитку / USAID). *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184.
13. World Justice Project. What is the Rule of Law? URL: <https://worldjusticeproject.org/about-us/overview/what-rule-law>
14. Schroeder W. The Rule of Law As a Value in the Sense of Article 2 TEU: What Does It Mean and Imply? Berlin, Heidelberg. 2021. Vol. 298. P. 105–126. DOI: 10.1007/978-3-662-62317-6_5.
15. Стаднік І. В., Тріпак Ю. Р. Верховенство права як принцип забезпечення свободи людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 69–72. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/15>
16. Rule of law Checklist. Adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016). URL: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf
17. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies. *Report of the Secretary-General*, Doc. S/2004/616, 23 August 2004 (para 6). URL: <https://undocs.org/en/S/2004/616>
18. Томкіна О. О. Верховенство права як основоположний конституційний принцип законодавчої діяльності. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 112–119.
19. Zol D. The Rule of Law: A Critical Reappraisal. *The Rule of Law History, Theory and Criticism. Law and Philosophy Library* / Costa, P., Zolo, D. (eds.). Springer, Dordrecht. 2007. Vol. 80. P. 3–71. Doi: 10.1007/978-1-4020-5745-8_1.
20. Стаднік І. В., Краковська А. Є. Верховенство права як ідеологічна парадигма цивілізованої держави. *Право і суспільство*. 2020. № 6. Ч. 1. С. 17–22. Doi: 10.32842/2078-3736/2020.6.1.3.

21. Максимов С. І. Верховенство права. Світоглядно-методологічні засади. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія. 2016. № 4. С. 27–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuauph_2016_4_5
22. Fonseca F. J. Deficiencies of the Rule of Law and the Legal Culture, and Its Relationship to Underdevelopment. *Asian Journal of Law and Economics*. 2015. 6(2). P. 231–248. Doi: 10.1515/ajle-2014-0008.
23. Стаднік І. В. Правова культура і верховенство права: аспекти співвідношення. *Гуманітарні стандарти правових систем у сучасному світі: виклики, рішення, тенденції: матеріали Міжнародного науково-практичного конгресу, м. Запоріжжя, 14–15 червня 2022 року / за заг. ред. Т. О. Коломоєць*. Запоріжжя: ЗНУ, 2022. С. 90–92.
24. Jørgensen S. *Values in Law: Ideas, Principles and Rules*. København: Juristforbundets Forlag, 1978.
25. Drews M. Kultur isst Strategie zum Frühstück. *Canada Life*. URL: <https://www.canadalife-aktuell.de/kultur-isst-strategie-zum-fruehstueck-14012>

References

1. Thatcher, M. (n. d.). AZQuotes.com. Retrieved May 26, 2023, from *AZQuotes.com*. URL: <https://www.azquotes.com/quote/463710>
2. Treaty on European Union: Maastricht, 07 February 1992. URL: https://europa.eu/european-union/sites/default/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf
3. The North Atlantic Treaty. Washington D. C. 4 April 1949. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm
4. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1996, № 3. St. 141 (zi zminamy).
5. Horobets, K. V. (2013). Verkhovenstvo prava yak tsinnisno-normatyvnyi fenomen. *Filosofii prava i zahalna teoriia prava*, (2), 207–214.
6. Koziubra, M. I. (2011–2012). Pravorozuminnia: pliuralizm pidkhodiv i yednist poniattia. Chy mozhlyvo tse? *Pro ukrainske pravo: chasopys kafedry teorii ta istorii derzhavy i prava Kyiv. nats. un-tu im. Tarasa Shevchenka*, VI–VII, 6–21.
7. Shynkaruk, V. I. (2002). *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk*. Holov. red. V. I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys.
8. Britannica, T. (2015 June 10). Editors of Encyclopaedia. «Axiology». *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/axiology>
9. Kuzmenko, V. V. (2015). Ontolohiia, aksiolohiia, antropolohiia, hnoseolohiia filosofsko-pravovykh vchen: navchalnyi posibnyk. Dnipropetrovsk.
10. Domina, O. S. (2014). Politychni tsinnosti ta yikh sutnist. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*. Spets. vyp., 105–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2014_Spets.vip._20
11. Krygier, M. (2014). Chomu verkhovenstvo prava ye nadto vazhlyvym, shchob lyshyty yoho yurystam. *Filosofii prava i zahalna teoriia prava*, 1–2, 323–349.
12. Verkhovenstvo prava: Dopovid, skhvalena Venetsiiskoioi Komisiieiu na 86-mu plenarnomu zasidanni (Venetsiia, 25–26 bereznia 2011) / S. Holovatyi (trans.) (za pidtrymky Amerykanskoï ahentsii z mizhnarodnoho rozvytku/USAID). *Pravo Ukrainy*, 2011, 10, 168–184.
13. World Justice Project. What is the Rule of Law? URL: <https://worldjusticeproject.org/about-us/overview/what-rule-law>

14. Schroeder, W. (2021). The Rule of Law As a Value in the Sense of Article 2 TEU: What Does It Mean and Imply? Berlin, Heidelberg, 298, 105–126. DOI: 10.1007/978-3-662-62317-6_5.
15. Stadnik, I. V., Tripak, Yu. R. (2021). Verkhovenstvo prava yak pryntsyyp zabezpechennia svobody liudyny. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 4, 69–72. Doi: 10.32782/2524-0374/2021-4/15.
16. Rule of law Checklist. Adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016). URL: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf
17. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies. Report of the Secretary-General, Doc. S/2004/616, 23 August 2004 (p. 6). URL: <https://undocs.org/en/S/2004/616>
18. Tomkina, O. O. (2022). Verkhovenstvo prava yak osnovopolozhnyi konstytutsiinyi pryntsyyp zakonodavchoi diialnosti. *Nove ukrainske pravo*, (2), 112–119.
19. Zolo, D. (2007). The Rule of Law: A Critical Reappraisal. Costa, P., Zolo, D. (eds.). *The Rule of Law History, Theory and Criticism. Law and Philosophy Library*. Springer, Dordrecht. Vol. 80, 3–71. DOI: 10.1007/978-1-4020-5745-8_1.
20. Stadnik, I. V., Krakovska, A. Ye. (2020). Verkhovenstvo prava yak ideolohichna paradyhma tsyvilizovanoi derzhavy. *Pravo i suspilstvo*, 6(1), 17–22. DOI: 10.32842/2078-3736/2020.6.1.3.
21. Maksymov, S. I. (2016). Verkhovenstvo prava. Svitohliadno-metodolohichni zasady. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Serii: *Filosofia*, (4), 27–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuauph_2016_4_5
22. Fonseca, F. J. (2015). Deficiencies of the Rule of Law and the Legal Culture, and Its Relationship to Underdevelopment. *Asian Journal of Law and Economics*, 6(2), 231–248. DOI: 10.1515/ajle-2014-0008.
23. Stadnik, I. V. (2022). Pravova kultura i verkhovenstvo prava: aspekty spivvidnoshennia. *Humanitarni standarty pravovykh system u suchasnomu sviti: vyklyky, rishennia, tendentsii: materialy Mizhnarodnoho nauково-praktychnoho konhresu, m. Zaporizhzhia, 14–15 chervnia 2022 roku / Kolomoiets, T. O. (red.)*. Zaporizhzhia: ZNU, 90–92.
24. Jørgensen, S. (1978). Values in Law: Ideas, Principles and Rules. København: Juristforbundets Forlag.
25. Drews, M. Kultur isst Strategie zum Frühstück. *Canada Life*. URL: <https://www.canadalife-aktuell.de/kultur-isst-strategie-zum-fruehstueck-14012>

Iryna Stadnik. Valuable dimension of the Rule of Law

The article is devoted to the study of topical issues of the rule of law in the context of legal axiology. The need for radical changes in the state-legal organization of society requires not only institutional and functional transformations in the state, but also the transformation of legal consciousness, overcoming various forms of its deformation, the formation of a high level of legal culture, which is impossible without ensuring the real supremacy of law, its implementation in the legal system of society as not only a principle, but also a universal human value. The purpose of the article is to specify the essence of supremacy as a universal human value, as well as to substantiate the main ways of its establishment in this capacity in the legal system of society. An analysis of the main approaches to determining the nature and essence of value has been carried out. The content of the instrumental (external) value of the rule of law as its ability to act as a means of affirming other universal values (in particular, human rights and freedoms, democracy), as well as the achievement of the strategic goal of the development of society and the state, the transformation of the latter into a democratic, social, and legal one, is specified, that its implementation requires the definition of all its components and the development of clear criteria for assessing its condition

and effectiveness as a relevant system of means. It was determined that the rule of law acts as an intermediate goal, without achieving which it is impossible to ensure the desired state of development of the individual, society, and state. It was concluded that the social value of the rule of law is determined by its ability to contribute to the creation of an environment of freedom in which the person, his rights, interests, and needs come to the fore, and the state is deprived of certain advantages of power, which are used in one way or another in the political arena. The need to analyze the rule of law not as a theory (doctrine), but as the prevailing ideology in society, or even the appropriate level of development of the legal culture of society, is proved.

Keywords: *rule of law, value, instrumental value, social value, ideology, culture.*